

4.4.2.3.3. 1871-1880

XCII.

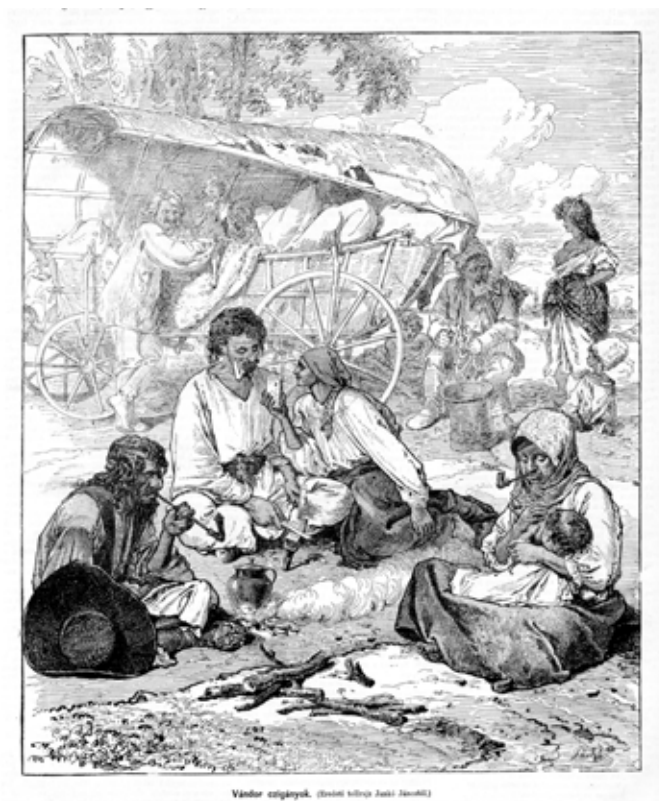


CZIGÁNY-KARAVÁN. (Szöveg a 11. lapon.)

Czigány-karaván
Képes Világ, 1871. 5. oldal

Műtermi kompozíció, esetleg eredeti benyomások és vázlatok alapján, de inkább a nézőben élő képi sztereotípiáknak igyekeznek megfelelni, mint a valóságnak.

XCIII.



Vándor cigányok (Jankó János)
Magyarország és a Nagyvilág, 1871. 453. oldal

Jankó János rajza kitüntetett figyelmet érdemlő alkotás. Miközben a vizuális toposzok bősége meglehetősen bizonyossággal utal arra, hogy műteremben készült, a néző képi igényeit tudatosan vagy önkéntelenül kiszolgáló kompozícióval van dolgunk, az előtér négy figurájáról szinte bizonyos, hogy különböző, de eredeti helyszínen felvett vázlatok alapján készültek. A baloldali, pipázó férfi széles kalapja, hosszú haja, szakálla, mellénye oláh cigány törzsre utal. A jobboldali anya gyermekével szintén ezt a benyomást kelti, szájában a pipa azonban valószínűleg utólagos kiegészítés, a képi sztereotípiára iránti igény kielégítése. Szinte bizonyos, hogy a középen ülő kovács élet után készült, jól összevethető Valério rajzával. Több hasonló témájú képpel összehasonlítva a kovács szerszámok és maga a munkavégzés is hitelesnek tűnnek. A férfi széles öve oláh cigány törzsre utal. A háttéralakok közül a magas üstöt javító kovács alakja egyértelműen Kol-

larztól való (XCII. kép, Kollarz több esetben maga is mások rajzai után dolgozott), a többi alak fantázia után készülhetett, esetleg részletvázlatok felhasználásával. Említésre méltó a jobboldalt hátul álló nőalak fedetlen keble, ez nyilvánvalóan az erotikus momentum tudatos megjelenítésére utal. A kép egésze igen jól szerkesztett kompozíció, amely meglehetősen hitelességgel idézi meg a kor oláh cigány vándorkovácsainak életét.

A képet ugyanarról a dúcrról később újra közölte az *Ország Világ* (1890. 180. oldal).

XCIV.



Cigány lócsizár

Hazánk s a Külföld, 1872. 225. oldal

A cigánysággal kapcsolatos egyik legerősebb közhely a lókereskedéssel való kapcsolatuk, amint arról már szoltunk a tanulmány mesterségeket ismertető fejezetében. Ott azt is említettük, hogy ennek mindössze egyetlen képi megfogalmazását sikerült fellelni, ami arra utal, hogy a hivatkozott fejezetben írottakkal egybehangzóan a cigányok lókereskedése korántsem volt általános gyakorlat. A kép szemlátomást műtermi kompozíció, amely képi sztereotípiákból építkezik. Érdekes, hogy a férfiak közül a cigányok csupán két képi közhely, a fedetlen fő és a mezitlábasság segítségével azonosíthatók, egyébként ugyanazt az öltözetet viselik, mint a valószínűleg magyar nemzetiségű társaik. És ha a kép aláírása –

cigány lócsiszár, egyes számban – tudatos, akkor még a fedetlen fő sem igazít el, hiszen ketten nem viselnek fejfedőt. Az asszonyok azonosítása már nem kérdéses, a pucér gyerekek teljes biztonsággal meghatározzák nemzetiségüket. Figyelemre méltó az álló asszony derekára „cigányosan” felkötött kendő – ez a motívum valószínűleg a Balkánról az oláh-cigányokkal jött be Magyarországra az 1860-as évektől. Azt nem tudjuk, hogy a rajzoló valóban ezt látta, vagy egy számára immár ismerős képi közhelyet helyezett el csupán a képén.

cigány lócsiszár, egyes számban – tudatos, akkor még a fedetlen fő sem igazít el, hiszen ketten nem viselnek fejfedőt. Az asszonyok azonosítása már nem kérdéses, a pucér gyerekek teljes biztonsággal meghatározzák nemzetiségüket. Figyelemre méltó az álló asszony derekára „cigányosan” felkötött kendő – ez a motívum valószínűleg a Balkánról az oláh-cigányokkal jött be Magyarországra az 1860-as évektől. Azt nem tudjuk, hogy a rajzoló valóban ezt látta, vagy egy számára immár ismerős képi közhelyet helyezett el csupán a képén.

XCV.



Czigány-család. — (Fénykép után.)

*Czigány család**Vasárnapi Újság, 1872. 256. oldal*

A képalírás maga mondja, hogy fénykép után készült. A kor gyakorlatát és a fényképezés akkori technikai fejlettségét ismerve pedig szinte bizonyos, hogy beállított műtermi, úgynevezett kabinetfényképről van szó, a környezetet utólag rajzolták hozzá. Az asszony szájába a pipát vagy a fotográfus adta, vagy a rajzoló tette hozzá. A viselet hiteles, a szituáció beállított, a környezet utólagos kiegészítés – a kép tehát csak erős kritikával használható tehát forrásként.

XCVI.



Magyarországi cigányok Párizsban.

Magyarországi cigányok Párizsban
Magyarország és a Nagyvilág, 1872. 474. oldal

A hozzá tartozó cikk magyarországi cigányok párizsi felbukkanásáról tudósít, ennek alapján azt feltételezhetjük, hogy francia újságból, talán francia rajzólótól átvett képről van szó. A sátrak nem életszerű elhelyezkedéséből látható, hogy a rajzoló az ábrázoltnál sokkal szélesebben elhelyezkedő jelenetet sűrített a kép kivágásába, egyebekben azonban hiteles benyomást kelt. Érdekes, hogy a rajz meglehet bőségben alkalmazza a Magyarországon ismert vizuális toposzokat (fémműves, üst, fedetlen fő, mezítlábasság, meztelen gyerek, sátor, szekérkerék, ló), ami felveti hogy mégis inkább magyarországi rajzoló műve.

XCVII.



Czigányvajda és családja

Magyarország és a Nagyvilág, 1872. 567. oldal

A férfialak ruházatának kidolgozottsága, emellett tartásának beállított jellege arra utal, hogy műteremben felvett úgynevezett kabinetfotográfia alapján készült. Mellette az asszony és a két gyerek iskolázott rajzoló fantázia-munkája, a hasonló kompozíciók évszázados hagyományait követve. Mögöttük a szekér szándékolatlan elnagyolt, inkább csak jelzésként van a képen. A férfi presztízs-ékszereinek bősége jómódú kalderás származásra utal. Kezében a bot valóban lehet a vajdaság attribútuma, ilyet a 20. századból is ismerünk.

XCVIII.



SÁTOROS CZIGÁNYOK A PANDURRAL.

Pandúr és cigány

Magyarország és a Nagyvilág, 1872. 595. oldal

A szereplők és a helyszín ismeretéről tanúskodó fantáziakép, afféle pusztai jelenet. A vizuális toposzok közül ott van rajta a mezítlábasság, a meztelen gyerek, az asszony pipája, a sátor és az üst, amelyek segítségével a korabeli szemlélő pontosan értelmezni tudta az ábrázolt jelenetet. A kompozíció békés, de a mai néző is érzékeli a mögöttes tartalmat: a pandúr bizonyára nem útbaigazításért fordul a cigányokhoz, hanem valami kihágás ügyében faggatja őket. Erre utal a gyerek is, aki a pandúr kutyája elől félve bújik az anyjához. Feszültségről még sincs szó, ki-ki játsza a társadalomban neki kirótt szerepet.

A képet a *Vasárnapi Újság* két évtizeddel később újra közölte (1894. 108. oldal).

XCIX.



Czigányputri. (Szöveg a 28. számban.)

Czigányputri

Magyarország és a Nagyvilág, 1873. 31. oldal

A szituáció hasonlít az előző, CII. képen bemutatotthoz, a ló megformálása alapján látható módon ugyanattól az alkotótól. A jelenet bizonyára ismerős volt a kor embere számára, ha máshonnan nem, hát olvasmányaikból. A pandúr eszerint időről időre elment a cigányokhoz, hogy kikérdezze őket, anélkül azonban, hogy ez konfliktushoz vezetett volna. Mintha a képpár azt a történelmi pillanatot dokumentálná, amikor még nem romlottak meg a viszonyok a cigányok és a befogadó nemzetiségek között, de ennek a megromlásnak az első jelei már mutatkoztak. A képet valószínűleg ugyanarról a dúcrról még ugyanazon év végén lehozta a *Képes Világ* is (1873. 417: oldal).

C.



Pünkösdi királyné
Képes Világ, 1873. 328-329. oldal

A képnek a cigányzenekar csupán mellékszereplője. Tudjuk, hogy a mellékszereplők esetében a rajzoló kevés figyelmet fordított arra, hogy a közönség várakozásainak, képi sztereotípiáinak megfelelően, tehát gyakran akaratlanul is a szokásosnál hitelesebb kép információkkal szolgált. A rajzról tehát többé-kevésbé hitelesen leolvasható a cigányzenekar összetétele, elhelyezkedése egy paraszti vígasságban.

CI.



Erdélyi cigányleány
Magyarország és a Nagyvilág,
10 1873. 341. oldal

Vastagh György²⁵⁰ visszatérően készített képeket erdélyi cigánylányokról (lásd CXX. és CXLI. számú kép). Ez a rajza talán fénykép, talán modell után készült. Egyértelműen beállított kompozíció, amelynek célja kevésbé a dokumentálás, mint inkább a festői mű létrehozása. A leány román viseletet hord, az ékszerekben „cigányos” bőséggel. A viselet hiteles, a keblet csak részben takaró blúzról és az övbe tűzött guzsalyról számos forrás mellett beszámol a már említett

erdélyi viseletódex londoni példányának „A Wallachian Woman, when she goes a walke” (sétálni induló román nő) feliratú képe is²⁵¹. Nem kétséges, hogy Vastaghnak a cigányokkal kapcsolatos attitűdje alapvetően saját korának szemléletéhez állt közel, ennek alapján információ-értéke van annak, hogy egy cigányt ilyen vonzó megjelenítésben örökített meg. A többségi társadalom cigányokkal kapcsolatos véleménye természetesen akkor sem volt egységes, a kép mégis világosan beszél a jelen tanulmányban „megroppant társadalom” kifejezéssel leírt jelenség bekövetkezte előtti időkről.

250 Jeles művészdinasztia tagja, a kor elismert festője, élt 1834-től 1922-ig. Cigányokról közel két tucat képe ismeretes. Lexikon 4/647.

251 Régi erdélyi viseletek, Budapest, 1989. 48. tábla.

CII.



Sátoros cigányok

Sátoros cigányok
Vasárnapi Újság, 1873. 476. oldal

Rendkívül figyelemre méltó kép. A többi metszettel összehasonlítva jól érzékelhető, hogy fénykép alapján készült, a széles kompozíció pedig arra utal, hogy eredeti helyszínen, nem műteremben. Magunk elé idézve a helyzetet jól elképzelhető, hogy a fényképész némiképpen beállította az alakok elhelyezkedését, mégis csábít a lehetőség, hogy a képről a családon belüli hierarchiáról is leolvassunk információkat. Két házaspár és négy gyerek látható a képen. A közephez, tehát a legrangosabb pozícióhoz legközelebb egy fiú, talán a tekintélyesebb férfi legidősebb fia, közvetlenül mellette feltehetően az apja, másik oldalán, kissé kevésbé hangsúlyos helyen a másik, talán fiatalabb férfi, jobbról megint gyerekek, a két szélen pedig két asszony, az egyik ölében kisgyerek. Ez a háromszög talán éppen a családi hierarchiát rajzolja meg. Más képekről azonban ilyen hierarchia nem olvasható le, ezért a kép ilyen értelmezésétől – egyelőre – el kell tekintenünk.

CIII.



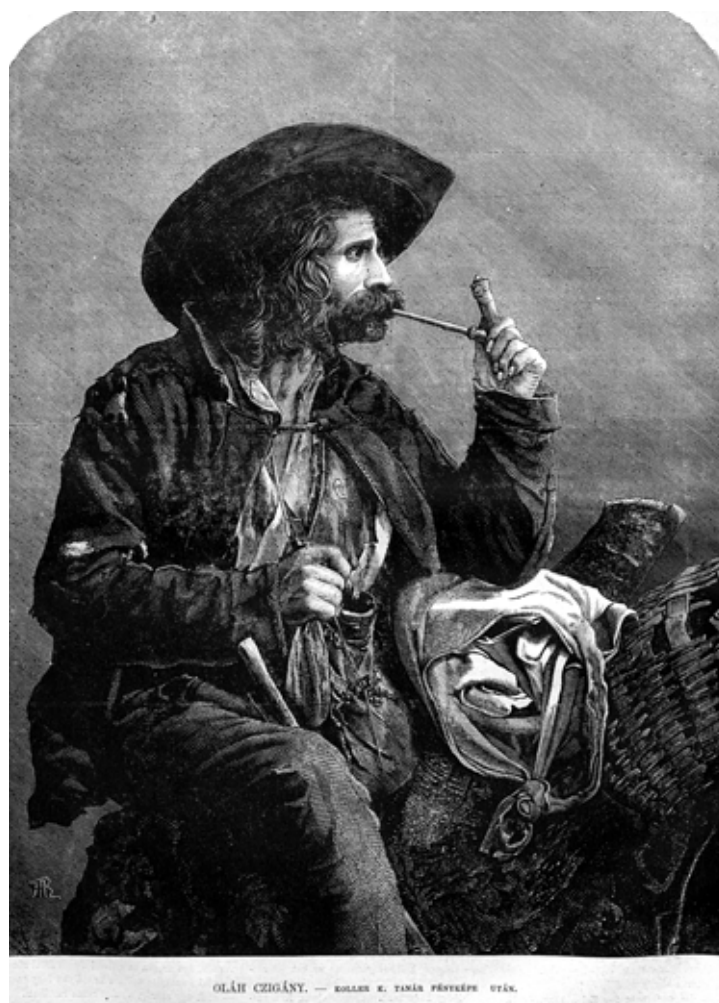
Vastagh György festménye után.

Cigányok faluvégen.

Cigányok faluvégen – Magyarország és a Nagyvilág, 1873 628. oldal

Vastagh György későromantikus festménye a képi közhelyek gazdag tárháza, a valóságtól meglehetősen távolságra. Az egyes alakok (kivéve a háttérben romos falra kapaszkodó fiút) feltehetően modell vagy fénykép után készült tanulmány átfogalmazásai – ilyen tanulmányok reprodukciói a jelen dolgozatban is megtalálhatók (például CXVI., és különösen a CXXXV., szintén Vastaghtól). Az ókori romok háttérként való alkalmazása igen kedvelt volt ekkoriban, a korabeli néző számára jól értelmezhető szimbolikája a bukolikus idill. Éppen ezért meglepő, hogy Vastagh ezúttal a cigányokhoz társítja a festői romokat, illetve többet nem találunk sem nála, sem másnál. A szó szoros értelmében képzavarról van itt szó, egymással kapcsolatban nem álló vizuális toposzok keveréséről.

CIV.



Oláh cigány

Magyarország és a Nagyvilág, 1874. 491. oldal

Beállított műtermi (kabinet)fotó nyomán készült a rajz. A 20. századra ez a kép önmagában is vizuális toposszá vált, a kártyavető cigánylány és még néhány más kép mellett dilettáns festők kedvelt témája lett, számos festmény készült róla. Ez a közhelyé válási folyamat már a 19. században megkezdődött. Mint említettük, a *Vasárnapi Újság* 1880-ban valószínűleg az eredeti nyomódúcról újra közölte. A többi korabeli képpel összevetve azonban világosan látszik, hogy az első közlés idején, 1874-ben ez a viselet még különlegesnek, idegennek számított. A romániai cigány rabszolgaságot alig húsz évvel korábban törölték el, és az onnan beván-

dorló oláh cigányok (akiknek viseletét a képen szereplő férfi hordja) még gyenge kisebbségben voltak. Később aztán többségbe kerültek, és az ő viseletük lett az, amit a közönség jellegzetesen cigányosnak látott.

A *Vasárnapi Újság* közlése az előzővel megegyezik (1880. 180. oldal). Ez a közlés jelzése szerint Koller F.²⁵² tanár fényképe után készült.

252 A keresztnév betűjele egészen biztosan téves, Besztercén, Nagyszebenben majd Kolozsváron, végül Budapesten Koller Károly tanár és fényképész működött (élt 1838-1889), aki éppen 1874-ben telepedett át a magyar fővárosba, bizonyára magával hozva képeit is. www.erdelyimuveszet.ro

CV.



Czigánytemetés az erdélyi havasok között.

*Czigánytemetés az erdélyi havasok között
Magyarország és a Nagyvilág, 1876. 65. oldal*

Ismét egy műkedvelő rajz, vidékről küldhette be valaki a szerkesztőségbe. Szinte bizonyos, hogy személyes élmény alapján készült, a rajzoló legjobb tudása szerint pontosan azt igyekezett megörökíteni, amit látott. Ilyen értelemben a kép hitelességre tarthat igényt. Mivel a témában ez az egyetlen ismert ábrázolás, nem lehet megítélni, hogy hordoz-e értékelhető információkat a korabeli cigány temetkezési szokásokról, más szöveges forrásokkal kiegészítve azonban alkalmas lehet erre. A család látnivalóan gyereket temet, a kis koporsót a lovon ülő apa tartja a kezében.

CVI.



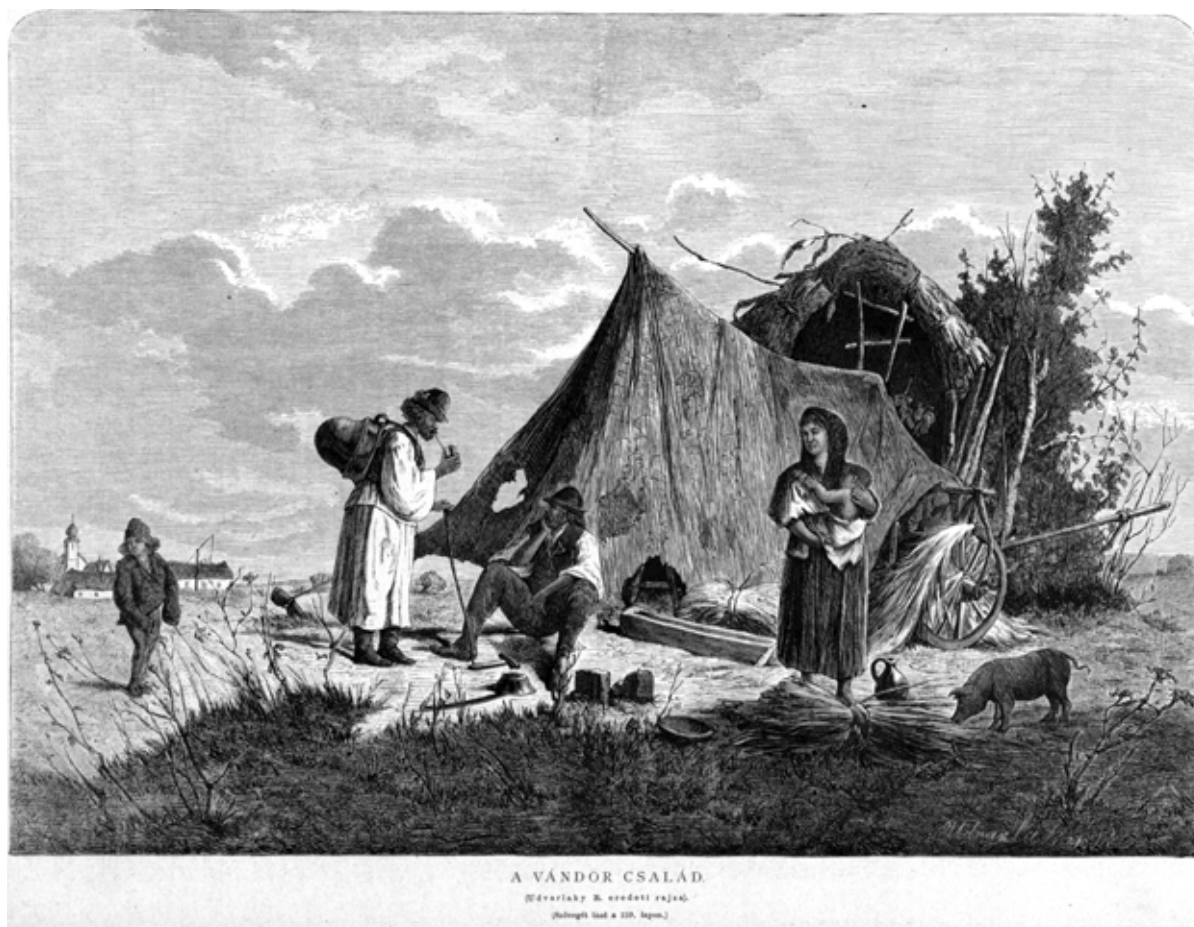
WILLIAM-ADOLPHE BOUGUEREAU

Fiatal cigányok
Képes Családi Lapok, 1879. 713. oldal

A kép eredetijét William-Adolphe Bouguereau (1825-1905) francia akadémikus festő festette 1879-ben, a *Képes Családi Lapok* talán egy eredeti francia dűcot szerzett meg és közölt még ugyanabban az évben. Bouguereau a maga személyében illusztrálja a közönség ízlésének megváltozásáról a képes folyóiratok bevezetőjében mondottakat: életében a műértő közönség nagy része őt tekintette kora legnagyobb francia festőjének, az 1920-as évekre azonban életműve szinte teljesen feledésbe merült, kedvelt témáival együtt. Bouguereau egyébként nem érdeklődött különösebben a cigányok iránt, a témában ez az egyetlen ismert alkotása, és sokkal inkább saját festői látásmódját tükrözi, mint a cigányok valóságát²⁵³. A képet ugyanarról a dűcről később újra közölte az *Magyarország és a Nagyvilág* (1884. 120. oldal)

253 Alkotásaiból 171 darab reprodukciója látható a következő internet-címen: http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:William-Adolphe_Bouguereau

CVII.



A vándor család
Ország-Világ, 1880. 161. oldal

Szellemiségében kissé megkésett alkotás, ilyenekkel az 1860-as, 1870-es években találkoztunk inkább. Amint a képaláírás elmondja, Udvarlaky B(éla)²⁵⁴ eredeti rajza nyomán készült, hitelességre törekvő alkotás, amely kevésbé díszítő, inkább informáló funkciót kíván betölteni. A festő nem tudta, vagy nem akarta alkalmazni az ekkorra már általánosan elterjedt képi megoldásokat, ami képének hitelességét nagymértékben növeli, noha a fölényes rajztudás az alkotónak nem sajátja. A szituáció nem egyértelmű. Lehet, hogy a családnak két felnőtt férfi tagja van, de az is lehet, hogy a falusi parasztember a fiával eljött a cigány kovácshoz, aki a feleségével

254 Festő, grafikus 1849-1885. Tanulmányait a 19. század végén a Mintarajziskolában végezte. Képeivel 1882-83-ban mutatkozott be a Műcsarnokban. www.kieselbach.hu, Lexikon 4/603.

és a gyerekével sátorban lakik. Ez utóbbi tűnik valószínűbbnek, noha az álló férfi bozontos szakálla, pipája és a vállán hordott üst inkább cigány képi toposz, ám az álló alak bő gatyájával szemben a cigány kovács szűk, úri nadrágot hord, márpedig mindkettő társadalmi helyzetéhez köthető képi közhely. Az alakok magyar ruhát viselnek, oláh cigányos jellegzetességek egyáltalán nem mutatkoznak. Megkockáztathatjuk hát, hogy egy vándor romungró kovács-család képét látjuk.

CVIII.



A SZÜLETETT MŰVÉSZ
 Fintha D. 1880. 253. oldal

A született művész
Ország-Világ, 1880. 253. oldal

A kompozíció esetlegessége alapján úgy tűnik, hogy a kép alapja egy fénykép, amelyet a felvételkor kissé beállított (hegedű), a rajzolás során pedig kiegészített (kopasztásra váró baromfi) a Fintha D-ként jelzett alkotó. Ez a lehetőség az amúgy figyelemre méltó életkép hitelét kérdésessé teszi.

CIX.



CZIGÁNYTÁBOR. (RAJZOLTA GREGUSS JÁNOS.) — A „TAVASZ”-BÓL.

Czigánytábor

Vasárnapi Újság, 1880. 301. oldal

Greguss János²⁵⁵ rajza kitűnően komponált alkotás, éppen ezért gyanút ébreszt a hitelességet illetően. A sátor szokatlanul kicsi, noha embermagasságú sátorról van hiteles ábrázolás. A sátor mögött álló kocsi fedele nehezen értelmezhető, bár nem lehetetlen, de máshonnan nem ismert megoldás. A közel korabeli fényképek alapján úgy tűnik, hogy egy családnak általában csak egy lova volt, a képen a kettő megint az általánostól eltérő elem. Egészében véve a kép hangulatos, szemtanú által gyűjtött részleteket tartalmaz, mégis inkább mutatkozik novella-illusztrációnak, mint hiteles képi tudósításnak.

255 Festő, újság-illusztrátor, élt 1837-től 1892-ig. Lexikon 2/289.

